

VICEMINISTER-PRESIDENT VAN DE VLAAMSE REGERING EN VLAAMS MINISTER VAN BINNENLANDS
BESTUUR, INBURGERING, WONEN, GELIJKE KANSEN EN ARMOEDEBESTRIJDING
VICEMINISTER-PRESIDENT VAN DE VLAAMSE REGERING EN VLAAMS MINISTER VAN FINANCIEN,
BEGROTING EN ENERGIE
VLAAMS MINISTER VAN OMGEVING, NATUUR EN LANDBOUW

NOTA AAN DE VLAAMSE REGERING

**Betreft: Interne Milieuzorg – klimaatimpact van de Vlaamse overheid –
Actieplan gebouwenportfolio van het Facilitair Bedrijf**

1. INHOUDELIJK

1 Situering van de nota

1.1. Klimaattop – klimaatimpact Vlaamse overheid

In navolging van het intra-Belgische klimaatakkoord van 4 december 2015 over de verdeling van de klimaatinspanningen tussen de gewesten en de federale overheid werd beslist om in april 2016 een eerste Vlaamse klimaattop te organiseren. In het kader van deze top en om als Vlaamse overheid een voorbeeldfunctie op te nemen, werd door de leden van de Vlaamse Regering volgende reducties vooropgesteld voor de periode tot en met 31 december 2030, op niveau van de centrale Vlaamse overheid t.o.v. basisjaar 2005:

- Een reductie van de CO₂-emissies met minstens 40%;
- Een reductie van het primair energieverbruik met minstens 27%.

Op 1 juli 2016 keurde de Vlaamse regering de nota Interne Milieuzorg - Klimaatimpact van de Vlaamse overheid goed. Het voorliggende actieplan van het Facilitair Bedrijf concretiseert deze doelstellingen inzake gebouwen en technische installaties van de Vlaamse overheid. Deze doelstellingen ondersteunen de doelstellingen van de Vlaamse klimaattop door acties die op korte, middellange en lange termijn moeten gerealiseerd worden. Het Facilitair Bedrijf zal bijkomend eveneens een actieplan inzake mobiliteit voorstellen. Deze nota is aanvullend aan het Actieplan Energie-efficiëntie voor de Vlaamse overheid dat de Vlaamse regering goedkeurde op 1 juli 2016.

Het Departement Kanselarij en Bestuur werkt tegen einde 2016 een Actieplan Gedrag uit voor wat de klimaatdoelstellingen betreft. Ook Het Facilitair Bedrijf neemt gedragsaspecten mee in het beheer van haar vastgoedportefeuille. Een concreet voorbeeld daarvan is de zichtbare plaats die de trap krijgt in een gebouw, zodat gebruik ervan gestimuleerd wordt, ten nadele van liftgebruik.

Het Facilitair Bedrijf zal over de uitvoering en de voortgang van het voorliggende actieplan (minstens) jaarlijks rapporteren aan de IWG Klimaatimpact Vlaamse overheid overeenkomstig de op 1 juli 2016 door de VR goedgekeurde nota Interne Milieuzorg - Klimaatimpact van de Vlaamse overheid.

Voor de opvolging en rapportering zal gebruik gemaakt worden van de energiegegevens die verzameld worden in het gemeenschappelijk systeem 'TERRA'. In deze beheerstool worden de data door alle entiteiten van de Vlaamse overheid jaarlijks ingevoerd. De TERRA-databank bouwt verder op de bestaande Vastgoeddatabank van Het Facilitair Bedrijf. Ze zal het mogelijk maken om consistent te rapporteren aan de IWG Klimaatimpact Vlaamse overheid.

1.2. De context van het Facilitair Bedrijf

De Vlaamse Overheid staat voor een duurzaam energiebeleid waarbij de economische, sociale en ecologische belangen van energie optimaal samengaan. Het Facilitair Bedrijf vertaalt dit door onder andere een langetermijnvisie uit te werken voor de grondige renovatie van het bestaande gebouwenpatrimonium en door acties te nemen op korte en middellange termijn.

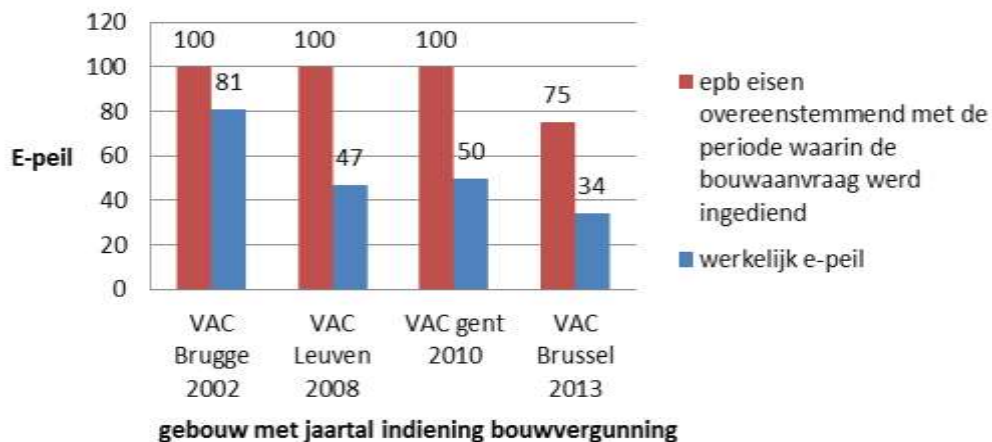
Het is belangrijk dat de Vlaamse Overheid zelf het goede voorbeeld geeft en zij wil daarom zoveel als mogelijk het energieverbruik en CO₂-emissie van haar eigen gebouwenpatrimonium verminderen. Dit is onder meer een taak voor Het Facilitair Bedrijf dat 177 gebouwen van de Vlaamse Overheid in beheer heeft.

In het voorliggend actieplan vertaalt Het Facilitair Bedrijf de reductiedoelstellingen in haar vastgoedportefeuille. Energiezorg en zuinige overheidsgebouwen maken inherent deel uit van de doelstellingen van HFB. Dit kadert zowel in Europese richtlijnen hieromtrent als in het eigen beleid. Het Facilitair Bedrijf heeft concrete doelstellingen rond energie geformuleerd (in bijlage). Het Facilitair Bedrijf heeft voor de gebouwen in eigen beheer onder meer gerichte energie-audits opgesteld en de resultaten verwerkt in een energie-kadaster dat toelaat om de maatregelen te beoordelen op vlak van de parameters terugverdientijd en noodzaak tot vervanging (einde levensduur). De combinatie van deze analyses leidt tot een lijst van maatregelen.

Het Facilitair Bedrijf zet sterk in op het energetisch upgraden van bestaande gebouwen, zowel technisch als bouwkundig, om de interne warmtewinsten efficiënt te benutten, warmteverliezen te beperken en zodoende het energieverbruik te reduceren. Ingeval van nieuwe gebouwen wordt er gestreefd naar bijna energieneutrale (BEN) gebouwen met een goed gebruikerscomfort

Het Facilitair Bedrijf streeft in al zijn grote projecten naar een hogere energiezuinigheid dan in de huidige energieprestatiereggeving vastligt o.w.v. de voorbeeldfunctie van de Vlaamse overheid.

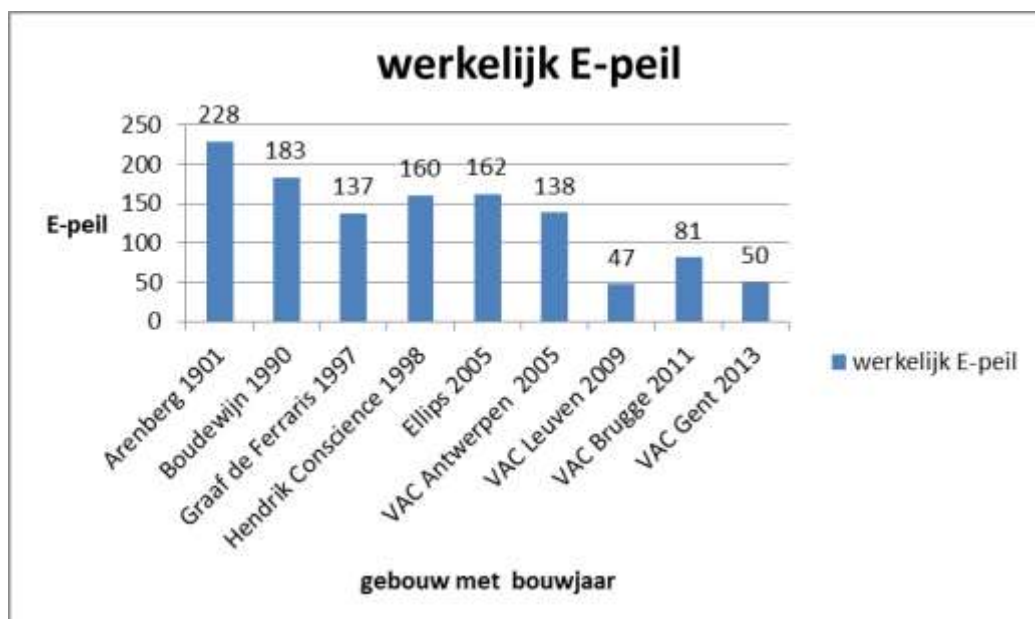
vergelijking werkelijk E-peil met E-peil eisen waaraan het gebouw aan moet voldoen

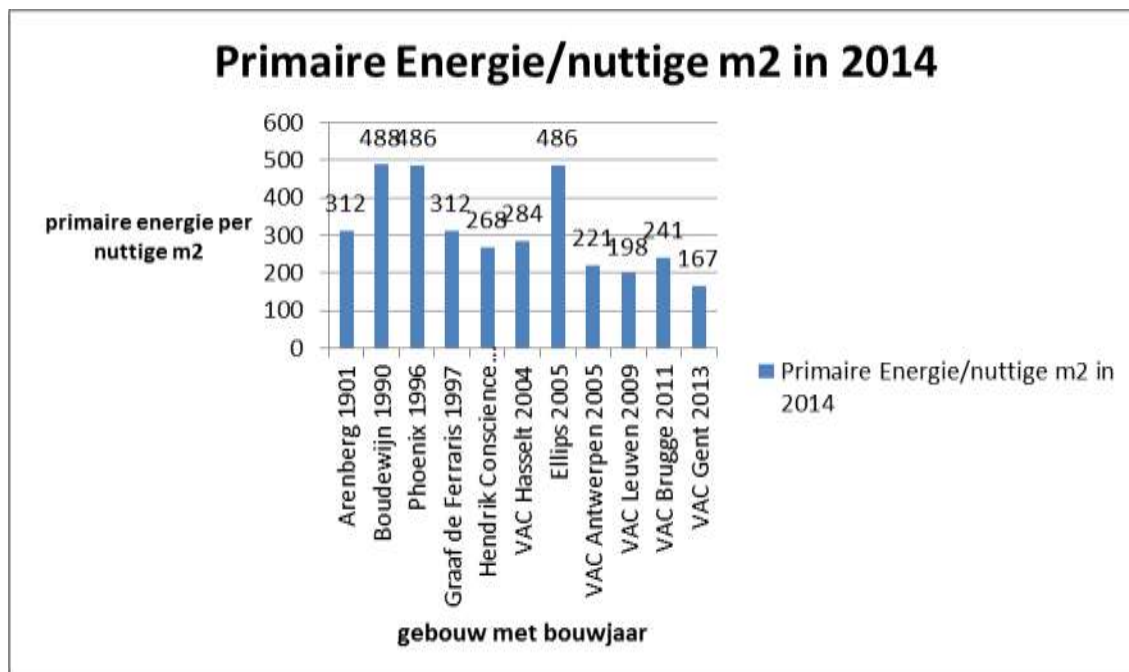
Zo is het Vlaams Administratief Centrum Brussel, momenteel in aanbouw, een passief gebouw met een E-peil van 34. Hiermee zal de Vlaamse Overheid beschikken over het grootste passief kantoorgebouw in België.

Ook voor renovaties en ingrijpende technische renovaties wordt de hogere ambitie uitgedrukt in een percentueel beter K-peil (en E-peil indien van toepassing), strengere gemiddelde U-waarden en een goede luchtdichtheid waar mogelijk.

Onderstaande grafiek geeft het E-peil weer van 10 grote kantoorgebouwen in beheer van het Facilitair Bedrijf. Deze grafiek toont aan dat de nieuwe gebouwen onderworpen zijn aan strenge energieprestatievereisten. In de grafiek daarna is te zien dat de 3 VAC's die gebouwd zijn sinds de EPB-regeling van toepassing was alsook het toekomstige VAC Brussel (in aanbouw), het steeds beter deden dan de geldende eisen.

Onderstaande grafiek toont aan dat het doorvoeren van strengere energievereisten ook merkbaar is in het primair energieverbruik per m². Merk ook op dat we twee van de minst performante gebouwen op energetisch vlak verlaten met de verhuisbeweging naar het VAC Brussel (i.c. Boudewijn- en Phoenixgebouw).

Momenteel is de aankoop van elektriciteit van Het Facilitair Bedrijf 100% groen, via het Vlaams Energiebedrijf. Voor 10 administratieve hoofdgebouwen rolt het Facilitair bedrijf een energiemanagementsysteem uit volgens de internationale ISO50001-norm. De doelstelling is om het certificaat te behalen tegen 2017.

De focus van de energiebesparingen ligt gezien het aantal 'bewoners' en het aandeel van deze gebouwen in de totale energiefactuur van Het Facilitair Bedrijf (meer dan 80%) vooral op de Vlaamse administratieve centra en de hoofdkantoren te Brussel, niet enkel door het betrekken van energiezuinige gebouwen maar ook door uitvoering van gerichte maatregelen in deze gebouwen.

1.3 Het Actieplan van Het Facilitair Bedrijf

Het Facilitair Bedrijf heeft op basis van beschikbare energiestudies een overzicht opgesteld van maatregelen die zij in het kader van het behalen van de klimaatdoelstellingen wil ondernemen. Bij het opstellen van deze planning werd rekening gehouden met de mate van CO₂-reductie, de mate van energiebesparing, terugverdientijd, conditiemeting, bestaande planning van voorziene werken maar ook de vastgoedpositioneringstatus van het betrokken pand: ligging van het pand in het Brusselse dan wel het Vlaamse Gewest, is het in eigendom of in huur, wat is de resterende looptijd van de huur, wat is de financieel-maatschappelijke meerwaarde van de maatregel vanuit breed vastgoedbelang (huurschade, voorbeeldrol, ...) ...?

Bij het bepalen van de maatregelen werd rekening gehouden met de andere belangen van sommige gebouwen. Dit impliceert dat sommige gebouwen, waarvan de CO₂-reductie lager is, toch werden opgenomen omwille van het maatschappelijk relevantie van de site.

De uitvoering van energiebesparende maatregelen omvat diverse types :

- Maatregelen die 100% energiebesparend zijn;
- Maatregelen die deels energiebesparend zijn.

De aard van deze maatregelen is variabel, gaande van kleine maatregelen tot energiemasterplannen, elk met hun eigen aandeel energiebesparing.

Het plan is zo opgevat dat voor alle projecten/maatregelen die niet voor 100% energie-reductie tot doel hebben, we voor het aandeel niet-klimaatfonds vanuit Het Facilitair Bedrijf zelf een bijdrage via regulier of variabel krediet voorzien.

Voor de maatregelen die nu 100% aangerekend worden op het klimaatfonds voorzien we dit niet.

Het Facilitair Bedrijf ondersteunt de entiteiten die gehuisvest zijn in de door haar beheerde gebouwen inzake energiebeheer. Het Facilitair Bedrijf werkt hiervoor ook samen met het Vlaams Energiebedrijf op basis van een samenwerkingsovereenkomst.

In de duurzaamheidsvisie van Het Facilitair Bedrijf, focust Het Facilitair Bedrijf zich op zeer energiezuinige gebouwen. De opbrengsten van de voorgestelde acties herinvesteert Het Facilitair Bedrijf zoveel mogelijk opnieuw in het energiezuiniger maken van de gebouwen in het patrimonium.

A) Kleine werken

Voor kleinere ingrepen is het voorstel te werken met een soort "rollend fonds". De onderhoudscontracten in onze VAC's zijn gegund aan de volgende firma's: Engie (Cofely), Veolia, en Ecom. Diverse kleine maatregelen worden permanent uitgevoerd door deze onderhoudsfirma's. Het betreft ingrepen op sturing, beperkte vervanging, ...

De omvang van dit rollend fonds is beperkt. In eerste instantie wordt een bedrag van 25.000 euro per jaar per onderhoudsfirma vooropgesteld, bij te stellen in functie van de afnames.

- 25k voor ingrepen door Engie (Cofely);
- 25k voor ingrepen door Veolia;
- 25k voor ingrepen door Ecom.

Deze methodiek kan ook toegepast worden voor ingrepen in huurgebouwen: kleine en middelgrote kantoorgebouwen, en gemengde gebouwen met significante kantoorfunctie. Dit budget voor allerhande kleine ingrepen wordt eveneens geschat op 75k per jaar.

Samengevat wordt voor dit "rollend fonds" een budget voorzien van 150k per jaar, gespreid over 3 jaar.

naam gebouw	budget	periode	budget klimaat	CO2 reductie in Ton
kleine werken VAC	75.000	2016-2017-2018	225.000	225 (75 / jaar)
kleine werken andere	75.000	2016-2017-2018	225.000	225 (75 / jaar)
totaal klimaatfonds			450.000	

Over de besteding van deze middelen zal jaarlijks gerapporteerd worden aan de stuurgroep die in het kader van de opvolging van de klimaatmaatregelen is opgericht.

B) Enkelvoudige ingrepen

Dit zijn maatregelen gedetecteerd na uitvoering van een energie-audit, via het raamcontract van HFB. Tijdens een energie-audit worden individuele maatregelen gedetecteerd en in kaart gebracht, waarbij bestaande objecten (technische uitrustingen of bouwtechnische infrastructuurelementen) worden vervangen of hersteld.

Dit omvat maatregelen zoals:

- Vervanging van stookplaats;

- Relighting;
- Vervanging van buitenschrijnwerk.

Dit zijn maatregelen met kortere terugverdientijden. Deze maatregelen zijn financieel ingrijpend maar hebben wel een significante impact op de energieverbruiken. Deze maatregelen hebben een 100% energetisch karakter. Voor gebouwen waar HFB de uitvoering van een energiemasterplan niet nodig acht, zijn dit dus verantwoorde ingrepen. Voor een detail van mogelijke maatregelen zie bijlage 2.

naam gebouw	totaal budget	specifiek klimaat	budget klimaat	Jaarlijkse CO2-reductie in Ton
Maritieme Toegang Vrijhavenstraat Oostende	418.864	100%	418.864	12,66
RO Kortrijksesteenweg Gent	363.948	100%	363.948	16,4
Dep. CJSM, Alden Biesen	810.000	100%	810.000	677
Arenberg	464.826	100%	464.826	130,3
VAC Leuven	28.169	100%	28.169	7,85
Ellips	339.950	100%	339.950	472,19
dep. MOW, afdeling Geotechniek, Technologiepark, Zwijnaarde	904.233	100%	904.233	61,51
Graaf de Ferraris	16.291	100%	16.291	141,41
VAC Antwerpen	192.948	100%	192.948	51,49
VAC Hasselt	264.141	100%	264.141	137,43
AWV Zemstbaan 78 - Mechelen	416.055	100%	416.055	12,40
VAC Brugge	60.745	100%	60.745	109,85
VAC Gent	52.635	100%	52.635	77,39
totaal klimaatfonds	4.332.806		4.332.805	

C) Energiemasterplannen

Uit de analyse van de energie-audits blijkt dat voor diverse gebouwen een overweging dient gemaakt te worden tussen de uitvoering van enkelvoudige maatregelen of de uitvoering van een energiemasterplan.

In gebouwen waar diverse enkelvoudige ingrepen nodig zijn, met individueel aangeven van een energetisch potentieel en de vaak zwakke conditiescore per onderzocht object, is het verantwoord om de diverse maatregelen te bundelen en te streven naar een synergetische aanpak.

Dergelijke aanpak is verantwoord in de duurzame context van “total cost of ownership”-denken voor het patrimonium in lijn met de doelstelling voor preventief gebouwbeheer en duurzame bouwprojecten zoals verwoord in de beleidsbrief van de minister.

Voor de uitvoering van een energiemasterplan wordt bovenop de reeds uitgevoerde energie-audit een energieconceptstudie uitgevoerd.

Via een energieconceptstudie worden alle mogelijke scenario's voor een gebouw onder de loep genomen, gaande van basisvervanging of herstelling van uitrustingen (conform een energie-audit) tot renovatie met als doelstelling een passiefgebouw of een BEN-gebouw te bekomen.

De diverse scenario's worden gekoppeld aan de noodzakelijke investeringen en de verwachte energetische opbrengsten zodat een verantwoorde beleidsbeslissing kan genomen worden voor het geselecteerde scenario. Een belangrijke parameter voor de beslissing is de vastgoedtoekomst

van het gebouw: gebouwen die door hun functie, hun ligging, hun symboliek ... gegarandeerd een blijvende plaats krijgen in het patrimonium van de Vlaamse overheid maken dus deel uit van het lange-termijn denken en komen in aanmerking voor de hoogste energie-ambitie.

HFB detecteerde op basis van de uitgevoerde energie-audits volgende potentiële dossiers:

- INBO Gaverstraat, Geraardsbergen;
- Justitiehuis Ieper;
- Kabinetten, Martelaarsplein, Brussel;
- Jongerenwelzijn Passionistenlaan, Kortrijk;
- Maritieme Dienstverlening Sir Winston Churchillkaai, Oostende;
- Loodswezen, Imalsogebouw, Thonetlaan, Antwerpen;
- Agentschap Wegen en Verkeer, onderzoekscentrum Olympiadenlaan, Evere;
- Loodswezen, Motorstraat, Gent.

Voor het pand gelegen in de Passionistenlaan te Kortrijk is de energieconceptstudie reeds uitgevoerd, waarbij beslist is om het hoogste ambitieniveau te realiseren. Deze ambitie wordt ook in een concreet bouwproject omgezet door HFB. Dit dossier heeft daarnaast geleid tot verantwoorde kengetallen voor de andere relevante dossiers.

Gekoppeld aan de totaalrenovatie van het gebouw met inbegrip van een opfrissing van de herinrichting en een aanpassing conform PTOW, welke vereist is om te komen tot een energetisch gemotiveerd masterplan binnen de richtlijnen goedgekeurd door de Vlaamse Regering, bedraagt de geraamde investering 3,5 miljoen euro (inclusief btw, inclusief studiekosten). Dit gebouw heeft een oppervlakte van 2.090 m². Dit houdt in dat de kost per m² voor dit gebouw 1680 euro/m² bedraagt.

Rekening houdend met de kosten voor realisatie van het optimaal scenario, met de extra investeringen voor duurzame materialen en concepten en bijhorende ondersteuning, schat HFB dat 70% van deze investeringen een energiegebonden karakter heeft. Deze inschatting is medegebaseerd op enkele concrete projecten en een studie van het VEA. Het Facilitair Bedrijf levert de inspanning om de rest van het benodigde budget uit eigen middelen ernaast te leggen.

Passionistenlaan	opp.	kostprijs	Ehprijs/m ²
inclusief btw en studies	2 090	3 515 049	1 682
exclusief studies		3 195 499	1 529
waarvan			
gebouwschil (vloer, gevels, daken)		823 200	26%
stabiliteit nieuwe gevel		431 000	13%
technieken (HVAC)		433 000	14%
sanitair		20 000	1%
elektriciteit & verlichting		144 466	5%
excl btw, excl studies		1 851 666	70%
incl btw, excl studies		2 240 516	1072

Ter vergelijking: onderstaand overzicht is afkomstig uit een onderzoek uitgevoerd door de studiebureaus 3^F en Ingenium in het kader van het bepalen van de kostenoptimale energieprestatie-eisen voor niet-residentiële gebouwen. In dit onderzoek, uitgevoerd in opdracht van het Vlaamse energieagentschap, werden simulaties van pakketten van energetische maatregelen uitgevoerd voor kantoren en scholen, zowel voor renovatie als nieuwbouw. Voor elk van deze pakketten werd de energiebesparing geschat evenals de investeringskost. Op basis van dit onderzoek kan een vork van minimale/maximale ingrepen bepaald worden:

Investeringskost voor energetische maatregelen	Minimum/m ²	Incl. btw	Maximum/m ²	Incl. btw

Bestaand kantoorgebouw <i>referentiegebouw, vrijstaand gebouw, 3 bouwlagen, gebouwd tussen 1971 en 1990, beperkt geïsoleerd</i>	400	484	760	920
Bestaand schoolgebouw ¹ <i>referentiegebouw uit periode 1946-1970, zonder isolatie</i>	380	459,8	860	1.041
Nieuw kantoorgebouw referentiegebouw E70	540	653,4	870	1.053

Deze cijfers dateren van 2012 en nemen niet alle herstel- of vervangingswerken noodzakelijk voor het uitvoeren van energetische ingrepen in rekening (bijv. wel de bepleistering van gevelisolatiesystemen, niet het plaatsen van meer duurzame afwerkingsmaterialen, wel het vervangen van dakdichting bij herisoleren van platte daken, niet het plaatsen van nieuwe vloerbekleding bij het isoleren van vloeren). Dit verklaart ten dele het verschil in kostprijs met de benchmark van de Passionistenlaan.

Anderzijds dient opgemerkt te worden dat het gebouw in de Passionistenlaan dateert van voor 1971. Uit het onderzoek bij vergelijkbare gebouwen blijkt dat de kostprijs voor de energetische renovatie van gebouwen met bouwjaar voor 1970, die meestal niet geïsoleerd zijn, lichtjes hoger is.

Rekening houdende met deze factoren is de kostprijs voor de energetische renovatie van de Passionistenlaan vergelijkbaar met de ingeschatte maximale investeringskost uit de studie (920 tov 1.072/m²).

Voor nieuwbouw werden in de studie enkel de investeringskosten voor bijkomende of strengere maatregelen t.o.v. E70 in rekening gebracht.

Het kantoorgedeelte van het Waterbouwkundig Labo in Borgerhout wordt beheerd door HFB. Voor de uitvoering van zowel het technisch gedeelte als het kantoorgedeelte werd een masterplan opgesteld. Ten opzichte van het oorspronkelijke ontwerp werden de eisen op het vlak van energieprestatie aangescherpt tot het maken van een BEN-gebouw, met als gevolg een hogere kostprijs. Door een doorgedreven isolatie en het plaatsen van driedubbel glas, zal er een K-peil van 23 gehaald kunnen worden. Daar waar een BEN-gebouw een maximaal E-peil van E40 eist, zal door de inzet van alternatieve energieopwekking de nieuwbouw een E-peil van 30 punten bereiken. Vernieuwende ingrepen in combinatie met o.a. een BEO-veld zorgen voor een energetisch zeer performant gebouw.

Het onderzoekscentrum Olympiadenlaan van het Agentschap Wegen en Verkeer in Evere en het Loodswezen, Motorstraat, Gent worden nog verder onderzocht naar kostprijs en effect op langere termijn maar komen mogelijks ook in aanmerking om opgenomen te worden voor klimaatmaatregelen.

naam gebouw	totaal budget	specifiek klimaat	budget klimaat	terugverdientijd (tv)	primaire daling (kw/hp) benadering	Jaarlijkse CO ₂ -reductie/ton
INBO Gaverstraat, Geraardsbergen	4.500.000	70%	3.150.000	> 15 jaar	zeer energiezuinig gebouw	61,17

¹ De referentie naar schoolgebouwen werd enkel ter illustratie opgenomen, omdat de studie geen kantoorgebouwen bevat met constructiedatum voor 1971, terwijl net vele van onze gebouwen uit die periode dateren. De referentie is vooral nuttig, omdat gebouwen uit die periode typisch heel weinig tot helemaal geen isolatie bevatten, en dus een hogere kost per vierkante meter vertegenwoordigen wat energetische renovatie betreft.

Justitiehuis Ieper	3.000.000	70%	2.100.000	> 15 jaar	zeer energiezuinig gebouw	43,07
Kabinetten, Martelaarsplein, Brussel	23.000.000	70%	16.100.000	> 15 jaar	zeer energiezuinig gebouw	351,45
Jongerenwelzijn Passionistenlaan, Kortrijk	3.500.000	70%	2.450.000	> 15 jaar	BEN gebouw	75,56
Maritieme Dienstverlening Sir Winston Churchillkaai, Oostende	5.516.500	70%	3.861.550	> 15 jaar	zeer energiezuinig gebouw	71
Loodswezen, Imalso gebouw, Thonetlaan, Antwerpen	7.961.362	70%	5.572.953	> 15 jaar	zeer energiezuinig gebouw	71
Waterbouwkundig labo - deel kantoren, Borgerhout	9.278.000,00	70%	6.494.600	> 15 jaar	BEN gebouw	328
totaal	56 755 862		39 729 103			

2. WEERSLAG VAN HET VOORSTEL OP DE BEGROTING VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP

1 Bijgevoegde overzicht van de middelen nodig voor 2016 – 2019

Totaal investering	Totaal klimaatfonds
61 538 669	44 511 908

energiemasterplannen	39 729 103
enkelvoudige maatregelen	4 332 805
kleine werken	450 000
	44 511 908

Middelen Klimaatfonds

VAK 2016	VEK 2016
8 812 203	433.934
VAK 2017	VEK 2017
12.221.540	8 805 242
VAK 2018	VEK 2018
10.472.417	9 212 394
VAK 2019	VEK 2019
13.005.750	11.455.552

De budgetten zijn indicatief, het zijn inschattingen op basis van huidige inzichten. Afhankelijk van verdere evoluties en beslissingen kunnen wijzigingen in de prioritering van projecten mogelijk of wenselijk zijn.

Als bijlage gaat het detailoverzicht (bijlage 2). Dit detailoverzicht is onder voorbehoud van wijziging in de projectplanning onder invloed van externe factoren, voortschrijdend inzicht, opportuniteiten, etc. Een eventuele wijziging m.b.t. de planning zal aan de politieke stuurgroep worden meegedeeld.

Het advies van de Inspectie van Financiën werd ontvangen op 24 juni 2016.

Het begrotingsakkoord werd aangevraagd op 28 juni 2016.

3. WEERSLAG VAN HET VOORSTEL OP DE LOKALE BESTUREN

Er is geen weerslag van de nota op de lokale besturen.

4. WEERSLAG VAN HET VOORSTEL OP HET PERSONEELSBESTAND EN DE PERSONEELSBUDGETTEN

De bijkomende opdrachten zullen worden opgevangen binnen het bestaande PEP van het Facilitair Bedrijf.

5. KWALITEIT VAN DE REGELGEVING

De voorliggende nota betreft interne werking en valt buiten het toepassingsgebied van de reguleringimpactanalyse (RIA).

6. VOORSTEL VAN BESLISSING

De Vlaamse Regering beslist:

- 1° haar goedkeuring te verlenen aan de bijgaande nota en het actieplan van het Facilitair Bedrijf inzake interne maatregelen voor de klimaatimpact op de gebouwen van de Vlaamse overheid;
- 2° de middelen voorzien in het Klimaatfonds voor gebouwen bij Het Facilitair Bedrijf toe te kennen voor deze projecten.

Viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Binnenlands Bestuur,
Inburgering, Wonen, Gelijke Kansen en Armoedebestrijding

Liesbeth Homans

Viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Financiën, Begroting en
Energie

Bart TOMMELEIN

Vlaams minister van Omgeving, Natuur en Landbouw

Joke SCHAUVLIEGE

Bijlagen:

Bijlage 1: Doelstellingen bij Het Facilitair Bedrijf omtrent energie

Bijlage 2: Uitgebreide tabel middelen klimaatfonds

Bijlage 1: Doelstellingen Het Facilitair Bedrijf omtrent energie

In bestaande gebouwen binnen de scope van de Europese Energie Efficiëntie Richtlijn (EER) vallen, zal over de periode 2015-2020 per jaar globaal 2% minder primaire energie worden gebruikt.

De EER legt alle centrale overheden een verplichting op om hun gebouwenpatrimonium te renoveren op energetisch vlak tegen 2020 – in Vlaanderen dient 2,4GWh bespaard te worden.

Bij de keuze van energetische maatregelen aan bestaande gebouwen ligt de prioriteit op kostenbewust investeren

Het Facilitair Bedrijf heeft hiertoe voor de EER-gebouwen in eigen beheer gerichte energie-audits opgesteld en de resultaten verwerkt in een energie-kadaster dat toelaat om de maatregelen te beoordelen op vlak van de parameters terugverdientijd en noodzaak tot vervanging (einde levensduur). Hierbij wordt eveneens gebruik gemaakt van conditiemetingen volgens de Nederlandse NEN2767-norm. De combinatie van deze analyses leidt tot een lijst van maatregelen welke in de meerjarenplanning worden opgenomen, met prioriteit op basis van de vermelde parameters.

Zo heeft Het Facilitair Bedrijf reeds in zes gebouwen de verlichting vervangen door een energiezuinige verlichting. Deze relighting projecten zijn steeds uitgevoerd in lijn met de EN12464-norm.

Energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van 1 jaar of minder worden in 2016 uitgevoerd, energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van 7 jaar of minder worden tegen 2020 uitgevoerd. Dit omvat zowel fysieke ingrepen als optimalisatie van instellingen.

Het Facilitair Bedrijf heeft in het kader van deze doelstelling in het Vlaams Administratief Centrum Brugge de sturingen geoptimaliseerd. Dit is een project geweest met een kost van 30.769 euro, een besparing van 48.384 euro per jaar en dus een terugverdientijd 8 maanden. Op basis van deze ervaring zijn intussen in 6 andere gebouwen optimalisatieprojecten gelanceerd.

Het Facilitair Bedrijf zet ook sterk in op het energetisch upgraden van bestaande gebouwen, zowel technisch als bouwkundig, om de interne warmtewinsten efficiënt te benutten, warmteverliezen te beperken en zodoende het energieverbruik te reduceren. Zo heeft het Facilitair Bedrijf in 6 gebouwen isolatiewerken laten uitvoeren. Zo werden in het oudste Vlaams Administratief Centrum (Hasselt) isolatiewerken uitgevoerd, met een terugverdientijd van 3,1 jaar.

Ook heeft Het Facilitair Bedrijf reeds diverse stookplaatsen gerenoveerd. Door deze inhaalbeweging werden installaties in tal van gebouwen en van diverse aard vervangen.

Voor 2016 werd aan de hand van energieaudits een lijst met 17 maatregelen opgesteld waarvan de return on investment minder dan 1 jaar bedraagt. Volgens onze inschatting bedraagt de investering van het doorvoeren van deze maatregelen 75.000 euro maar bedraagt de besparing op financieel vlak 185.000 euro en op energetisch vlak 4,2 MWhp (MegaWattuur primair) per jaar.

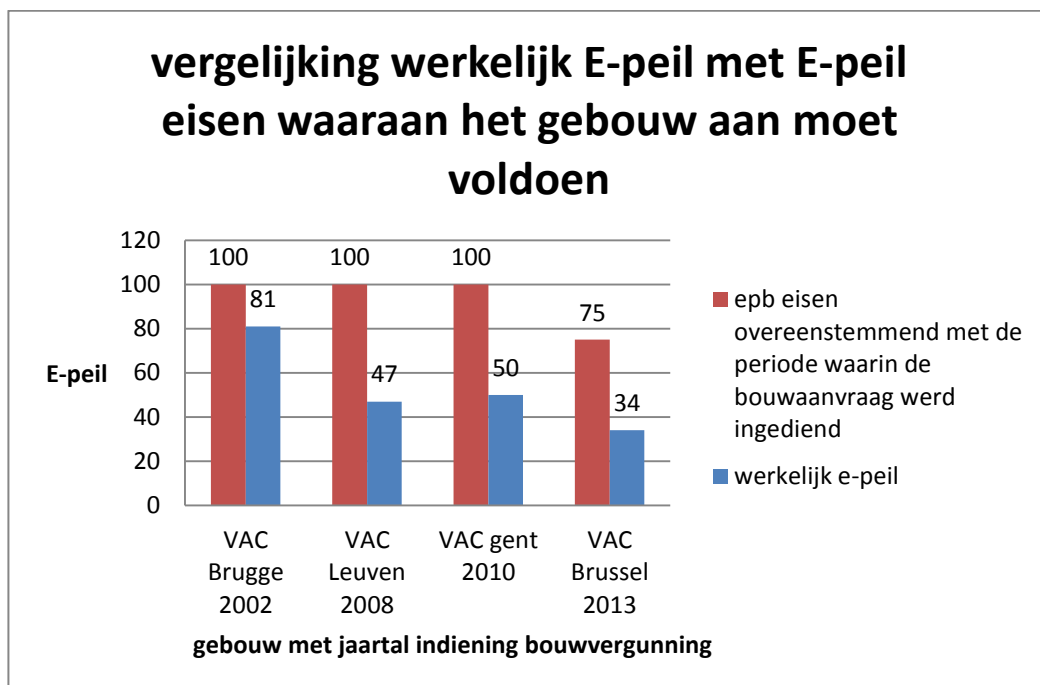
Het Facilitair Bedrijf en het Vlaams Energiebedrijf sloten een samenwerkingsovereenkomst af die geleid heeft tot leveringscontracten voor aardgas en elektriciteit via het VEB, wordt verder gezet voor de Energie-efficiëntie projecten. Hierbij zal het Vlaams Energie Bedrijf zich o.m. focussen op de lokale besturen en specifieke sectoren, terwijl het Facilitair Bedrijf zich meer richt op de Vlaamse entiteiten. Beide partijen blijven de krachten bundelen en

ervaringen uitwisselen om energie-efficiëntie optimaal te laten renderen in Vlaanderen. De eerste vruchten zullen geplukt worden uit de gezamenlijke heraanbesteding van de raamcontracten voor energie-auditering en haalbaarheidsstudies.

Nieuwe gebouwen worden ontworpen als bijna energieneutrale gebouwen met een goed gebruikerscomfort

De voorbije jaren zette het Facilitair Bedrijf de toon met zijn handboek 'Waardering van kantoorgebouwen' en het stelselmatig verstrengen van de prestatie-eisen voor nieuwe gebouwen. Met de bouw van het VAC Leuven (2009) werd de lat op het vlak van energiezuinigheid hoog gelegd wat resulteerde in een gebouw met een E-peil van E 47. In 2014 werd het VAC Gent in gebruik genomen, een gebouw met E-peil van 50. Beide realisaties zijn hiermee toonaangevend en scoren aanzienlijk beter dan het op dit moment wettelijk opgelegde maximale E-Peil van 60 voor kantoorgebouwen.

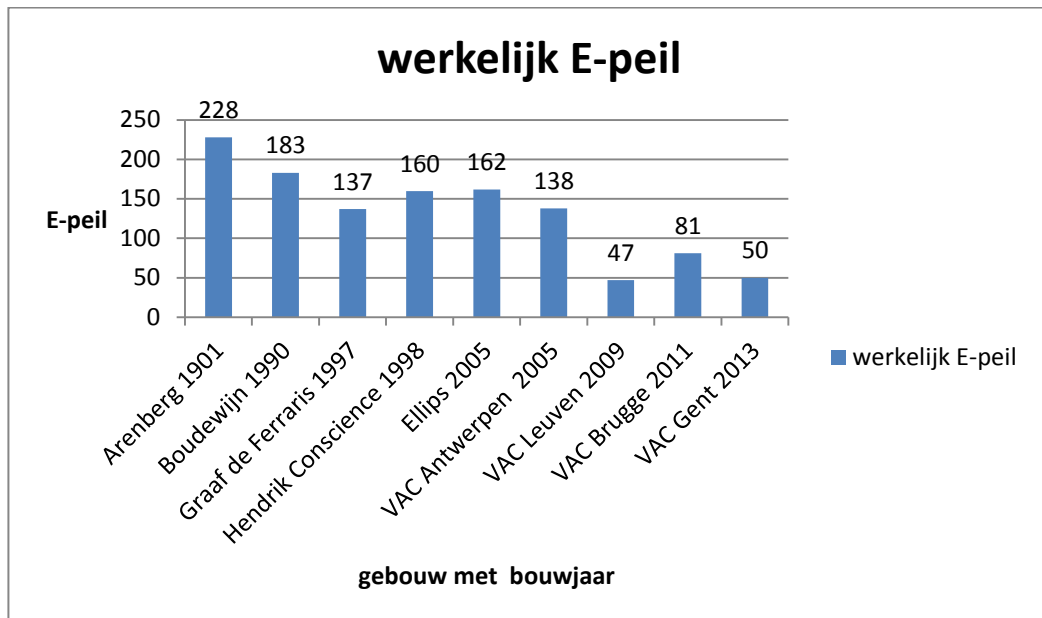
Het Facilitair Bedrijf streeft in al zijn projecten naar een hogere energiezuinigheid dan in de huidige energieprestatieregelgeving vastligt .

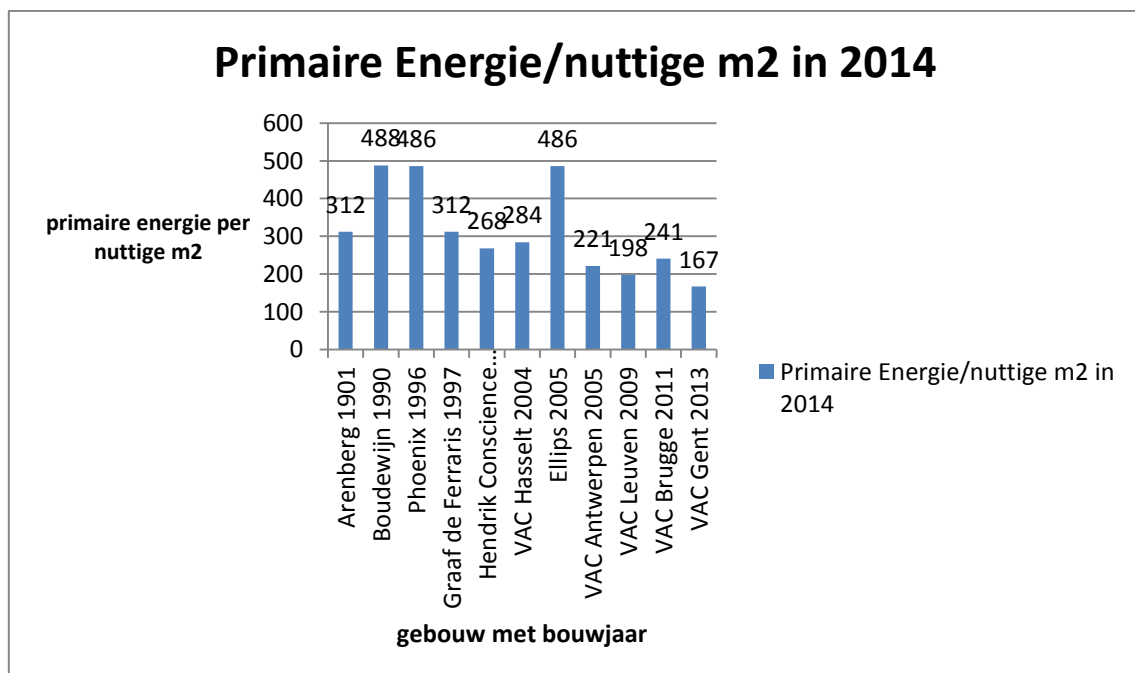
De hogere ambitie vertaalt zich in percentages “beter doen dan de regelgeving” en bijkomende eisen op vlak van luchtdichtheid, de netto energiebehoefte voorverwarming en het primair energieverbruik. De hoogste ambitie is vergelijkbaar met de passiefhuisstandaard en de toekomstige BEN-eisen. Zo is het Vlaams Administratief Centrum Brussel, momenteel in aanbouw, een passief gebouw met een E-peil van 34. Hiermee zal de Vlaamse Overheid beschikken over het grootste passief kantoor gebouw in België.

Ook voor renovaties en ingrijpende technische renovaties wordt de hogere ambitie uitgedrukt in een percentueel betere K-peil (en E-peil indien van toepassing), strengere gemiddelde U-waarden en een goede luchtdichtheid waar mogelijk. Dit alles met aandacht voor het comfort van de medewerkers. Een eerste mooi voorbeeld hiervan dat zal gerealiseerd worden, is de renovatie van het kantoorgebouw voor Jongerenwelzijn in Kortrijk, Passionistenlaan.

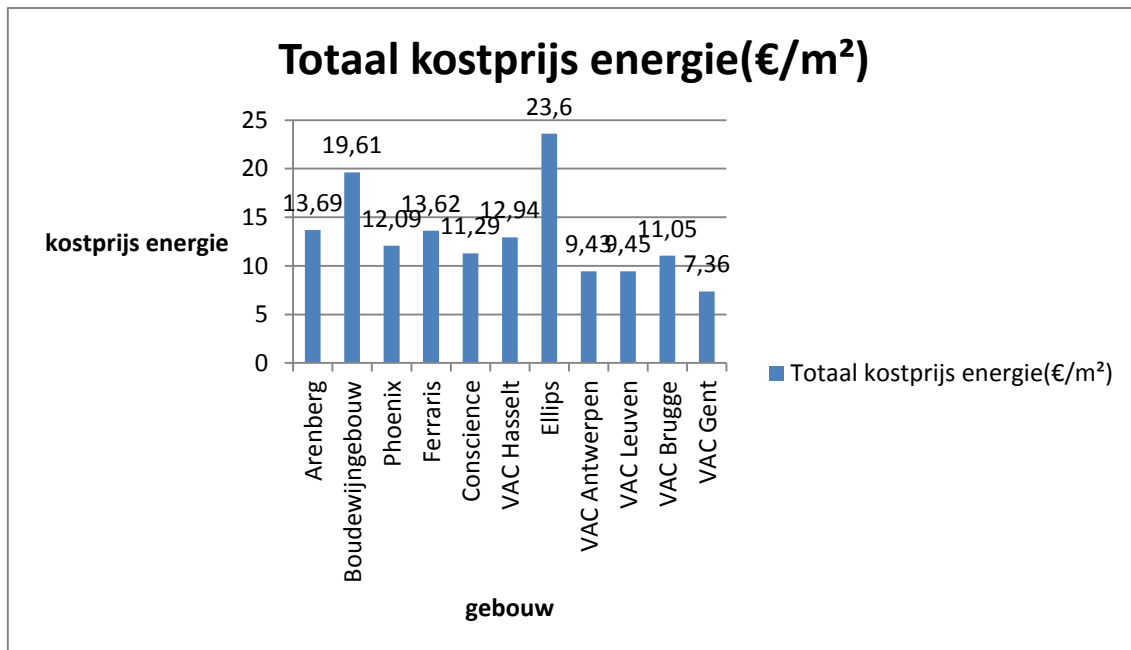
Onderstaande grafiek geeft het E-peil weer van 10 grote kantoorgebouwen in beheer van het Facilitair Bedrijf. Deze grafiek toont aan dat de nieuwe gebouwen onderworpen zijn aan strenge energieprestatievereisten. In de grafiek daarna is te zien dat de 3 VAC die gebouwd zijn sinds de EPB regeling van toepassing was alsook het toekomstige VAC Brussel (in aanbouw), het steeds beter deden dan de geldende eisen.

Onderstaande grafiek toont aan dat het doorvoeren van strengere energievereisten ook merkbaar is in het primair energieverbruik per m2.

Onderstaande grafiek geeft aan dat de energiekost (gas, elektriciteit) per m2 in 2014 lager is in de nieuwere VAC gebouwen.

Wij streven naar het gebruik van 100% duurzame energie in 2020.

Momenteel is de aankoop van elektriciteit van Het Facilitair Bedrijf 100% groen.

We behalen het ISO 50001 certificaat voor de integrale energiezorg van de 10 administratieve hoofdgebouwen

De focus van de energiebesparingen ligt vooral op de Vlaamse administratieve centra en de hoofdkantoren te Brussel, niet enkel door het betrekken van energiezuinige gebouwen maar ook door uitvoering van gerichte maatregelen in deze gebouwen. Deze gebouwen vertegenwoordigen meer dan 80% van het energiebudget van het agentschap. Voor deze gebouwen rolt het Facilitair bedrijf ook een energiemanagementsysteem uit volgens de internationale ISO50001-norm; de doelstelling is om het certificaat te behalen eind 2016/begin 2017.

Bijlage 2: uitgebreide tabel middelen klimaatfonds

naam gebouw	totaal budget (incl BTW, incl studie, uitvoering, externe PL)	aandeel budget specifiek voor klimaat	budget specifiek voor klimaat	2016		2017		2018		2019	
Justitiehuis Ieper	3.000.000	70,00%	2.100.000			315.000,00	94.500,00	1.785.000,00	689.500,00		658.000,00
Imalso gebouw	7.961.362,00	70,00%	5.572.953,40	5.572.953,40			5.572.953,40				
WBL - kantoorgebouw	9.278.000	70,00%	6.494.600			6.494.600,00			2.597.840,00		2.597.840,00
Sir Winston Churchillkaai 2, Oostende	5.516.500	70,00%	3.861.550			579.232,50	173.769,75	3.282.317,50	994.349,00		2.085.237,00
Jongerenwelzijn Passionistenlaan Kortrijk	3.500.000	70,00%	2.450.000	2.450.000			1.225.000,00		1.225.000,00		
INBO gaverstraat 4 & 35 geraardsbergen	4.500.000	70,00%	3.150.000			472.500,00	141.750,00	1.338.750,00	94.500,00	1.338.750,00	1.456.875,00
Martelaarsplein	23.000.000	70,00%	16.100.000			1.610.000,00	483.000,00	2.898.000,00	901.600,00	11.592.000,00	3.638.600,00
Vrijhavenstraat	9.148	100,00%	9.148	9.147,60			9.147,60				
	200.000	100,00%	200.000	200.000,00			200.000,00				
	47.046	100,00%	47.046			47.045,91	47.045,91				
	18.257	100,00%	18.257			18.257,43	18.257,43				
	494	100,00%	494			494,00	494,00				
	63.908	100,00%	63.908			63.907,53			63.907,53		
Kortrijksesteenweg	80.012	100,00%	80.012			80.012,19			80.012,19		
	287.368	100,00%	287.368			287.367,51			287.367,51		
	4.574	100,00%	4.574	4.573,80			4.573,80				
	70.274	100,00%	70.274			70.274,41	70.274,41				
Alden Biesen	810.000	100,00%	810.000			810.000,00			405.000,00	405.000,00	
Arenberg	1.733	100,00%	1.733	1.732,76	1.732,76						
	53.084	100,00%	53.084					53.084,29	53.084,29		
	2.969	100,00%	2.969	2.969,07	2.969,07						
	14.289	100,00%	14.289	14.289,38	7.144,69		7.144,69				
	1.049	100,00%	1.049	1.049,07	1.049,07						
	166.367	100,00%	166.367					166.367,21	166.367,21		
	150.000	100,00%	150.000					150.000,00	150.000,00		
	6.919	100,00%	6.919					6.919,21	6.919,21		
	7.062	100,00%	7.062					7.061,56	7.061,56		
	29.773	100,00%	29.773					29.773,41	29.773,41		
Dirk Boutsgebouw -VAC Leuven	33.312	100,00%	33.312					33.312,35	33.312,35		
	1.879	100,00%	1.879	1.879,11	1.879,11						
	21.386	100,00%	21.386	21.385,78			21.385,78				
	3.025	100,00%	3.025	3.025,00			3.025,00				
Ellips	1.879	100,00%	1.879	1.879,11	1.879,11						
	766	100,00%	766	765,62	765,62						
	2.945	100,00%	2.945	2.945,17	2.945,17						
	5.690	100,00%	5.690	5.690,19	5.690,19						
	766	100,00%	766	765,62	765,62						
	2.945	100,00%	2.945	2.945,17	2.945,17						
	22.186	100,00%	22.186			22.186,42	22.186,42				
	328	100,00%	328	328,05	328,05						
	11.429	100,00%	11.429					11.429,30	11.429,30		
	36.641	100,00%	36.641					36.641,24	36.641,24		
	2.945	100,00%	2.945					2.945,17	2.945,17		
	2.945	100,00%	2.945	2.945,17	2.945,17						
	1.012	100,00%	1.012	1.012,08	1.012,08						
Gebouw afdeling Geotechniek	249.351	100,00%	249.351					249.351,31	249.351,31		
	628.525	100,00%	628.525			628.525,11	188.557,53		439.967,58		
	10.781	100,00%	10.781	10.781,10			10.781,10				
			8.814			8.813,88	8.813,88				

	6.618	100,00%	6.618			6.618,30	6.618,30				
	4.345	100,00%	4.345			4.345,48	4.345,48				
	3.272	100,00%	3.272			3.272,36	3.272,36				
	241.877	100,00%	241.877					241.877,08	241.877,08		
Graaf de Ferraris	16.291	100,00%	16.291	16.291,44	16.291,44						
VAC Antwerpen	908	100,00%	908	907,50	907,50						
	24.218	100,00%	24.218	24.217,74	24.217,74						
	4.817	100,00%	4.817	4.817,28	4.817,28						
	41.928	100,00%	41.928	41.928,05	41.928,05						
	7.748	100,00%	7.748	7.747,87	7.747,87						
	113.329	100,00%	113.329	113.329,40	113.329,40						
Van Veldekegebouw - VAC Hasselt	34.131	100,00%	34.131	34.131,42	34.131,42						
	6.438	100,00%	6.438	6.437,92	6.437,92						
	223.571	100,00%	223.571			223.571,29	223.571,29				
Zemstbaan 78 - Mechelen	265.000	100,00%	265.000			265.000,00			265.000,00		
	3.432	100,00%	3.432			3.432,22	3.432,22				
	4.084	100,00%	4.084			4.083,75	4.083,75				
	1.879	100,00%	1.879	1.879,11	1.879,11						
	16.642	100,00%	16.642					16.641,73	16.641,73		
	12.946	100,00%	12.946					12.945,88	12.945,88		
	106.000	100,00%	106.000	53.000,00	53.000,00	53.000,00	53.000,00				
	6.073	100,00%	6.073	6.072,61	6.072,61						
VAC Brugge	5.436	100,00%	5.436	5.435,72	5.435,72						
	2.466	100,00%	2.466	2.466,10	2.466,10						
	23.372	100,00%	23.372	23.371,94	23.371,94						
	1.561	100,00%	1.561	1.561,21	1.561,21						
	10.698	100,00%	10.698	10.697,66			10.697,66				
	8.951	100,00%	8.951	8.951,45	8.951,45						
	2.826	100,00%	2.826	2.825,59	2.825,59						
	5.436	100,00%	5.436	5.435,72	5.435,72						
VAC Gent	1.513	100,00%	1.513	1.512,50	1.512,50						
	7.563	100,00%	7.563	7.562,50	7.562,50						
	43.560	100,00%	43.560	43.560,00			43.560,00				
Kleine werken	450.000	100,00%	450.000	75.000,00	30.000,00	150.000,00	150.000,00	150.000,00	150.000,00	75.000,00	75.000,00
TOTAAL	61.538.668,76		44 511 910,16	8 812 202,96	433.933,93	12.221.540,28	8 805 242	10.472.417,24	9 212 394	13.005.750,00	10.916.552,00

Detail enkelvoudige maatregelen:

Maritieme Toegang Vrijhavenstraat Oostende	REGELING	Meetcampagne HVAC: Besparing: 5% Warmte
	VERLICHTING	Relighting gelijkvloers
	VERWARMING	Warmterecuperatie ventilatie restaurant/keuken voorzien op pulsie/ extractie.
	VERWARMING	Renovatie van collector onderstation en elektrisch bord met regeling
Kortrijksesteenweg	DAKEN	Zoldervloer bijkomend isoleren admin. Gebouw
	REGELING	Meetcampagne HVAC: Besparing: 5% Warmte
	VERWARMING	Stookplaatsrenovatie kantoren
	VERLICHTING	Schemerschakelaar buitenverlichting met klokprogramma (uit tot en aan tot)
Alden Biesen	VERWARMING	WKK, Biomassaketel, warmtenet + herlocalisering stookplaats + regeling vernieuwing
Arenberg	BUITENSCHRIJNWERK	HR++glas in bestaande schrijnwerk (indien toegelaten en technisch mogelijk)
	REGELING	Sturing elektrische verwarmingsbatterijen
	REGELING	Optimalisatie regeling
	SANITAIR WARM WATER	Installatie tijds klokken op elektrische boilers
	VENTILATIE	Warmterecuperatie via twincoil
	VERWARMING	WKK
	VERWARMING	Geautomatiseerde hydraulische afsluiters
	VERWARMING	Isolatie pompen, leidingen appendages
	VERWARMING	De leiding thermisch isoleren tegen condensatie en/of voor temperatuur instandhouding
Dirk Boutsgebouw -VAC Leuven	VLOEREN	Isolatie kelderplafond -1
	VENTILATIE	Uitschakelen van de nightcooling op LG AH01
	REGELING	Meetcampagne HVAC (Energieaudit): Besparing: 5% warmte & 1% elektriciteit
	REGELING	Aanpassingen gebouwbeheersysteem
Ellips	VERLICHTING	Sturing van licht in gang en receptie ifv daglicht
	VENTILATIE	GP07 Meer op de naverwarmingsbatterijen sturen
	VENTILATIE	GP05 en GP07 verder optimaliseren
	VENTILATIE	GP10 Frequentiesturen ventilatoren
	VENTILATIE	Nachtverlaging, enthalpiesturing en start/stop-optimalisatie
	REGELING	Verder aanpassen kloksturing luchtgroepen
	VERWARMING	Isoleren Leidingen, appendages en pompen
	VERWARMING	Pompen CCH8 en CCH9 uitschakelen
	VERWARMING	Pompen CCH1 sturen op het temperatuurverschil tussen aanvoer en retour
	VERWARMING	CCH 6, CCH7, CCH 8 en CCH9 vervangen door één frequentiegestuurde pomp
	VERWARMING	Collectorpompen afh. van buitentemperatuur bij en afschakelen
	KOELING	Koelplafonds beperken in functie van de buitentemperatuur
KOELING	Verhogen buitentemperatuur waarbij de 2e pomp koeling start	
Gebouw afdeling Geotechniek	HERNIEUWBARE ENERGIE	Plaatsen WKK installatie
		Alle ramen en deuren vervangen door 1,1 glas
	REGELING	Meetcampagne HVAC: Besparing: 5% Warmte & 2,5% Elektriciteit
	VERWARMING	Isoleren leidingen appendages in stookplaats
	VERWARMING	Pompen vervangen collector + pomp kortsluiting collector verwijderen
	VERWARMING	Bij vervangen primaire pompen, pompen sturen op dT over de evenwichtsfles met garantie min.debiet ketel.
	VERWARMING	Thermostatische radiatorkranen rotsmechanica
VERLICHTING	Volledige re-lighting van het gebouw	

Graaf de Ferraris	REGELING	Optimalisatie regeling n.a.l.v. meetcampagne
VAC Antwerpen	SANITAIR WARM WATER	Tijds klokken
	REGELING	Optimalisatie regeling algemeen
	VERWARMING	Hydraulische afsluiters
	VERWARMING	Rookgascondensor correct aansluiten
	VERWARMING	Isolatie pompen, leidingen appendages
Van Veldekegebouw - VAC Hasselt	VERLICHTING	Daglichtdetectie
	REGELING	Heropstarten bestaande tussentellers + Nieuwe submetering
	REGELING	Optimalisatie Regeling
Zemstbaan 78 - Mechelen	HERNIEUWBARE ENERGIE	WKK plaatsen 82 kWth, 50 kWe
	BUITENSCHRIJNWERK	dubbel glas lichtstraten vervangen door super isolerend glas (magazijn)
	BUITENSCHRIJNWERK	Tochtklachten: Dichtingsrubbers vervangen houten ramen kantoren
	REGELING	Meetcampagne HVAC: Besparing: 5% Warmte
	DAKEN	originele dakbedekking vervangen (magazijn, helf boven kantoren) +/- 1500m ² (RC)
VAC Brugge	REGELING	Regeling elektriciteitsverbruik
	KOELING	Optimalisatie regeling
	SANITAIR WARM WATER	Optimalisatie Stoombevochtigers
	SANITAIR WARM WATER	Sanitair Warm water
	VERLICHTING	Optimalisatie regeling
	VERWARMING	Optimalisatie regeling
	VERWARMING	Thermostatische kranen
VERWARMING	Leidingen, pompen en kranen isoleren	
VAC Gent	SANITAIR WARM WATER	Aanpassen Sanitair warm watervoorzieningen.
	REGELING	Optimalisatie regeling HVAC
	VENTILATIE	blue kit VAC Gent (hygiënische ventilatie liftschachten)